

УДК 327(55):28

Т.О. РЯБОКОНЬ

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ У ФОРМУВАННІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

Рябоконт Тетяна Олексіївна – здобувач кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Релігійні тексти справили визначальну роль у формуванні поглядів творців зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран. Більше того, Конституція ІРІ, що окреслює ключові засади та пріоритети зовнішньополітичного курсу держави, була розроблена на їх основі. Відтак зміни у зовнішній політиці Ірану відбулися зі зміною Конституції, фундаментальну основу якої складають релігійні тексти.

Ключові слова: Ісламська Республіка Іран, зовнішня політика, релігійні тексти.

Религиозные тексты носили определяющую роль в формировании взглядов творцов внешней политики Исламской Республики Иран. Более того, Конституция ИРИ, которая определяет ключевые принципы и приоритеты внешнеполитического курса страны, была разработана на их основе. Следовательно, изменения во внешней политике Ирана произошли со сменой Конституции, фундаментальную основу которой составляют религиозные тексты.

Ключевые слова: Исламская Республика Иран, внешняя политика, религиозные тексты.

Religious texts have played determining role in the formation of the viewpoints of the Iranian foreign policymakers. Furthermore, the Constitution of the Islamic Republic of Iran, stipulating key principles and priorities of the State's foreign policy, was developed on the basis of religious texts. Hence, changes in the foreign policy of Iran occurred in line with the change of the Constitution, with the religious texts being the fundamental basis of the latter.

Key words: Islamic Republic of Iran, foreign policy, religious texts.

© Т.О. Рябоконт, 2012

Постановка проблеми. Ісламська Республіка Іран у своїй зовнішній політиці спирається на систему цінностей, що були сформовані на основі догматів ісламу. Розуміння цих цінностей має надзвичайну вагу, адже вони визначають ключові пріоритети і поведінку Ірану на міжнародній арені [1]. Зовнішня політика Ісламської Республіки Іран зазнала кардинальних ціннісних та поведінкових змін після Ісламської революції відповідно до бачень та настанов її лідера Аятоли Рухолли Хомейні, викладених у працях, наказах, зверненнях, рекомендаціях та промовах останнього [2]. Відтоді основним завданням зовнішньополітичних інституцій Ірану стало втілення урядових планів та програм як всередині країни, так і за її межами, відповідно до вимог та розпоряджень, що містяться в релігійних текстах. Тому, необхідно зважувати на той факт, що аналіз зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран не може здійснюватися виключно в рамках сучасних західних понять національно-державної системи, без врахування релігійної складової. В той час як інколи подібна зовнішня політика реалізовувалася у відповідності з міжнародними нормами, часто вона прямо порушувала їх. Це пояснюється специфікою тлумачення та позицій щодо механізму прийняття рішень, структури міжнародної системи та її складових, викладених у релігійних текстах, а також тим, що фундаментом зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран є обов'язкові для виконання норми та положення Ісламського права (фікх). З цієї причини Ісламська Республіка Іран завжди приділяла особливу увагу радикальним шіїтським групам, а також сприяла їх діяльності в різних країнах. Іран

порушив існуючий статус-кво і, фактично, спричинив зміну акцентів у регіоні, зокрема перенесення центру ваги на його околиці – до Ірану та Туреччини. Така політика привела до міжнародної ізоляції Ірану. Іран налагодив тісні зв'язки та постійно підтримував революційні ісламські рухи в Іраку, Лівані, Бахреїні, Саудівській Аравії та Кувейті. Окрім того, Іран оголосив, що регіональні уряди, які дотримуються прозахідної політики, є корумпованими та антиісламськими, тим самим поставивши під сумнів їхню легітимність [3]. Очевидно, що подібні акценти у зовнішній політиці держави ставлять перед її керівництвом, пріоритетом яких залишаються національні інтереси Ірану, цілу низку серйозних проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певні аспекти взаємозв'язку ісламської та зовнішньополітичної проблематики на прикладі ІРІ частково вже розглядалися рядом вітчизняних та зарубіжних учених: Агаєв С., Алібейлі К., Амінзаде М., Ахундов К., Горовіц Р., Гусакова В., Єрко А., Заріфуллін П., Малащенко А., Менашрі Д., Мехді К., Рамазані Р., Різа С., Саджадпур М та ін. В роботах згаданих авторів робиться спроба заповнити «прогалини» у вивченні релігійних підвалин зовнішньої політики Ірану. Однак ще лишається низка невіршених та дискусійних питань, що стосуються згаданої проблематики.

Мета дослідження. Головним припущенням даної статті є те, що релігійні та юридичні книги і тексти, написані мусульманськими вченими (улемами), були взяті за основу при формуванні норм та положень зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран. Обґрунтуванням цьому є той

факт, що згадані тексти були матеріалізовані в різних інтерпретаціях в ідеях лідерів революції і саме ці ідеї лягли в основу Конституції як основного джерела регламентації зовнішньополітичних цілей та пріоритетів Ісламської Республіки Іран. Окрім юридичних приписів, взятих з Корану та усталених традицій, в основі іранської зовнішньополітичної доктрини лежать положення трактату «Ісламська влада: правління факіха» («Velayate Faqih», 1970) та другого збірника фетр «Прояснення запитань» («Tahrir-al-Wasilleh», 1965) Аятолли Рухолли Хомейні. Підтвердженням цьому є, перш за все те, що концепцію Velayate Faqih було покладено в основу системи державної влади Ісламської Республіки Іран та закріплено в її Конституції 1979 року Асамблеєю експертів. Таким чином, розуміння зовнішньополітичних кроків Ісламської Республіки Іран значною мірою залежить від розуміння поглядів та ідей осіб, що приймають рішення, а також від їхнього трактування релігійних текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки особи, що не належать до лав духовенства не є фахівцями з релігійних питань, їх розуміння релігійних текстів завжди визначатиметься трактуванням останніх державною верхівкою. В Ірані тлумачення релігійних текстів державною елітою носило переважно багатосторонній та ідеалістичний характер з огляду на революційні умови. Це в подальшому вимагало чіткого формування конкретних завдань та цілей, що стало базовою складовою зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран. У цьому відношенні погляди Аятоли Рухолли Хомейні відігравали визначальну роль у формуванні та реалізації зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран. Його ідеї щодо природи та цілей Ісламської революції, структури Ісламської Республіки Іран, ісламського світу, ісламських держав, структури міжнародної системи, регіональних режимів розглядаються як найважливіші теоретичні підвалини формування Ісламської Республіки Іран [4]. Слідом за перемогою ісламської революції, Аятола Хомейні доклав чимало зусиль для відновлення іранської дипломатії відповідно до принципів та цінностей Ісламу. При цьому незмінно нагадував вищому керівництву інших держав про необхідність дотримання релігійних догматів та вимог у їх діяльності. В інтерв'ю виданню Лондон Таймз перед перемогою революції він заявив наступне: «... Мої переконання, як і переконання інших мусульман в усьому світі, абсолютно еквівалентні ідеям та положенням, викладених у Корані, що неодноразово були озвучені устами святого пророка, а за ним імамами. В основі цих переконань лежить найважливіший стовп нашої віри – принцип таухід (Єдиність Бога)... На мій погляд, який підтримував весь наш народ, Ісламська Республіка в Ірані має базуватись на положеннях та догматах Ісламу та чітко слідувати їм» [5]. Окрім того, він зауважив, що пріоритетами зовнішньої політики Ісламської Республіки стануть свобода, незалежність, інтереси Ісламу та мусульман і цей принцип буде непорушним [6].

Таким чином, бачимо, що погляди Хомейні щодо політичних питань, зокрема зовнішньої по-

літики, цілком відповідають ідеям Ісламу та нормам Ісламського права. У цьому контексті Хомейні наголосив на тому, що: «Ісламська Республіка Іран докладе усіх зусиль для відновлення ісламської ідентичності мусульман в усьому світі і немає жодних підстав, які б перешкоджали мусульманам зайняти передову позицію на міжнародній арені та приборкати амбіції потужних і заможних держав. Ми маємо бути готові відстоювати інтереси іранського народу. Ми повинні докласти усіх необхідних зусиль задля допомоги мусульманам та пригнобленим народам у вирішенні їхніх проблем і це є однією з ключових засад нашої зовнішньої політики. Ми заявляємо про те, що Ісламська Республіка Іран завжди лишатиметься раєм для мусульман усього світу і, наче невидима фортеця, забезпечуватиме усім необхідним борців за Іслам та ознайомлюватиме їх з ідеологічними й освітніми засадами Ісламу, а також з принципами боротьби проти «невірних» урядів» [5]. У 1988 році Аятола Хомейні у своєму черговому зверненні заявив: «Я пильно стежу за внутрішньою та зовнішньою політикою держави і, доки я живий, не допущу жодних відхилень від нашого нинішнього курсу. Іранські посадовці інакшого й не прагнуть, це саме те, що від них і очікується» [7].

Після перемоги Ісламської революції Аятола Хомейні видав низку указів на правах батька-засновника системи державного правління Ісламської Республіки Іран та концепції Velayate Faqih, що лягла в її основу, зокрема про створення низки революційних органів (Корпус стражів Ісламської Революції, Басідж, Фонд Шахідів тощо), законодавчих органів влади (Вища Рада Культурної Революції, Рада з питань визначення політичної доцільності, Рада з перегляду Конституції) щодо звільнення та призначення членів Наглядової Ради, очільників трьох гілок влади, високопосадовців збройних сил країни, представників валайте факіх); визнав Резолюцію ООН №598. Згадані заходи вживалися у відповідь ні ті чи інші чинники, що визначали внутрішнє та зовнішнє становище ІРІ. Підтримка Аятолою студентів, які захопили в заручники працівників Посольства США в Тегерані чітко співвідноситься з принципом Ісламу, який забороняє домінування невірних над мусульманами. Наголошення на необхідності продовження війни з Іраком і трактування її як релігійного обов'язку народу незалежно від результату було натхненне одним з віршів Корану, який закликає мусульман «вбивати невірних, доки ті чинять спротив» (Qur'an). Наказ про фізичне знищення письменника Салмана Русдї, безвідносно до його наслідків у вигляді розірвання взаємин з європейськими країнами, був одним з прикладів незмінного слідування принципу захисту прав мусульман та пригноблених, а також недопущення домінування невірних над мусульманами [8]. Аятола Хомейні вірив, що релігійні положення та настанови повинні втілюватися не лише в рамках державних кордонів Ірану, але й за їх межами [5].

Слідуючи поглядам Хомейні, «Ісламська Республіка Іран позиціонувала себе як нація, що виступила проти тиранії міжнародної системи,

розділивши її на Світ Ісламу та Світ невірних та покладала сподівання на той час, коли модель Ісламської республіки буде експортовано по всьому світу і коли всі мусульмани як єдине ціле виступлять проти богохульства та пихи решти світу» [9].

Огляд зовнішньої політики Ірану після перемоги революції свідчить, що більшість цілей, до яких прагнула Ісламська Республіка відповідно до її принципів та ідей, витікали з переконання, за яким Ісламські догмати є універсальними, всеохоплюючими та незмінними. Лідери Ісламської революції включили подібні положення, взяті з релігійних текстів (зокрема, стосовно прав усіх мусульман, створення єдиної світової ісламської нації, підтримка пригноблених проти тиранів тощо) до тексту Конституції Ісламської Республіки Іран. У такий спосіб Конституція заклала теоретичні підвалини існування Ісламської Республіки Іран і відіграла ключову роль у формуванні її політичного, безпекового та економічного курсу. В теоретичній площині Іран дотримується принципу недопущення домінування невірних над мусульманами, запровадивши на практиці політику сприяння ісламським рухам по всьому світу та концепцію «Ні Схід, ні Захід» [10].

Відповідно до Конституції Ісламської Республіки Іран 1979 року кінцевою метою має лишатися «прихід до Бога» [11]. Відтак усі кроки Ірану як у внутрішній, так і зовнішній політиці, мають сприяти досягненню цієї мети. Виключно з урахуванням згаданої кінцевої цілі можна зрозуміти та усвідомити зовнішньополітичні пріоритети Ісламської Республіки, оскільки вони носять як політичну, так і релігійну природу, що відрізняє зовнішню політику Ірану від інших держав [12]. У тексті Конституції Ірану міститься 180 посилань на сури та аяти Корану. Аятола Хомейні у своєму виступі з нагоди фінального обговорення тексту Конституції 17 серпня 1979 року заявив: «Конституція та інші закони Ісламської Республіки Іран повинна чітко відповідати принципам Ісламу і в разі, коли хоч одна стаття суперечить ісламським догматам, вона розглядатиметься як така, що порушує права абсолютної більшості іранського народу» [5]. При цьому за 33 роки існування Ісламської Республіки ми були свідками різних трактувань статей Конституції, зокрема щодо єдності ісламських народів (Стаття 11), захисту прав мусульман в ісламському світі (Стаття 152), зміцнення ісламського братерства (Стаття 3), які визначають взаємини Ісламської Республіки з іншими країнами.

У найбільш загальних рисах цілі та ідеї викладені у Преамбулі Основного закону Ірану певною мірою окреслюють зовнішньополітичний курс Ісламської Республіки та її відносини з іншими державами. Це вказує на важливість регіонального та міжнародного позиціонування для Ірану. В частині, що стосується руху за ісламське правління, описується шлях створення єдиної світової ісламської умми, в якості ж джерела цієї ідеї наводиться наступний аят: «Воістину цей ваш народ – народ єдиний, і Я – Господь ваш, поклоняйтеся ж мені!» (Сура Пророки, аят 92) [12]. Відтак керівництво країни у зовнішній політиці має приділяти більше

уваги народам, а не урядам, оскільки створення єдиної світової ісламської умми виходить за межі офіційних державних кордонів країн та суверенітету урядів. У цьому контексті зрозумілою є підтримка Іраном «Партії Бога» («Хезболли») в Лівані, шиїтських рухів в країнах Перської затоки, мусульман в Боснії, участь у подоланні кризи в Афганістані, тісні відносини з новими незалежними державами регіону Центральної Азії та Кавказу тощо.

Загалом питання зовнішньої політики регулюються Розділом 10 Конституції Ірану (статті 152-155) [11]. Стаття 152 декларує: «Зовнішня політика Ісламської Республіки Іран заснована на запереченні всякого роду домінування над Іраном..., неприйнятті на себе зобов'язань перед гегемоністськими державами та на мирних взаєминах з країнами, що не мають ворожих намірів по відношенню до Ірану». Продовжуючи цю думку, Стаття 153 забороняє «укладення будь-яких договорів, що мали б своїм наслідком встановлення іноземної гегемонії». Джерелом даних статей були наступні слова з Корану: «І ні за що Аллах не дарує невірним перемогу (домінування) над віруючими» (Сура Жінки, аят 141) [13]. З цього приводу в одному зі своїх виступів Аятола Хомейні зазначив: «Логіка нашого мислення підпорядкована Ісламові. Це означає, що над нами не може бути домінування з боку будь-кого. Ви не повинні терпіти гегемонії. Ми не хочемо домінування над нами» [14]. У Статті 154 зазначається, що «Ісламська Республіка Іран «розглядає незалежність, свободу, верховенство права та правди в якості права всіх народів світу». Відтак в той час як Іран, «утримуючись від будь-якого втручання у внутрішні справи інших держав, підтримує справедливую боротьбу мустаадафун (пригноблених) проти мустакбірун (тиранів) в усіх куточках земної кулі» [13]. Останнє взяте з наступних рядків Корану: «Ми бажаємо зробити милість тим, хто є ослабленим на землі, і зробимо їх імамами, і зробимо їх наслідниками» (Сура Розповідь, аят 5) [12]. У зверненні до послів 11 лютого 1981 року Аятолла Хомейні заявив: «Ми ніколи не чинитимемо несправедливо і не терпітимемо несправедливості». Він також дотримувався позиції про те, що терпіти тиранію та пригноблення означає йти проти вчень пророків. «Ми хочемо втілити ці дві ідеї у світі під проводом Пророка Ісламу: не чини несправедливості і не терпи її по відношенню до себе» [14]. Лідер Ісламської революції, говорячи про необхідність допомоги пригнобленим, посилався на слова Імама Алі: «Допомагайте пригнобленим і боріться з гнобителями!». Хомейні завжди сповідував ідею про те, що пригноблені мають об'єднуватися, аби покласти край корупції та вибороти для себе гідне життя. Він говорив про те, що вони повинні забрати владу з рук гнобителів і завжди пам'ятати, що політика Ісламської Республіки базується на ідеї допомоги їм у цій справі. «Ісламська Республіка стоятиме за усіма вами, за всіма мусульманами і всіма пригнобленими на цій землі. ... Звільнений народ Ірану цілком і повністю підтримує всі пригноблені народи світу проти тих, чий понятійний апарат базується виключно на гарматах і танках. Ми підтримуємо всі визвольні рухи

у світі, які борються за правду та свободу в ім'я Аллаха» [14]. Конституція показує шлях для досягнення цього, і, знову ж таки, сурою з Корану: «І приготуйте для них, скільки можливо, міцні ... нею ви устрашите ворога Аллаха і вашого ворога, і інших, окрім них (Сура Здобич, аят 60) [12].

Огляд преамбули та змісту Конституції Ісламської Республіки дозволяє зробити висновок про те, що, виходячи з природи ісламського права, Іран претендує на ключову регіональну та міжнародну вагу, при цьому позиціонуючи себе на міжнародній арені в якості нейтрального актора. Будь-які поступки великим державам чи прийняття їх домінування суперечить основоположним принципам зовнішньої політики Ірану, зокрема недопущення домінування над мусульманами, захист ісламського світу, єдність ісламської нації.

Висновки. Таким чином, ідейно-теоретичну основу зовнішньополітичного курсу Ісламської Республіки Іран було закладено релігійними текстами, зокрема авторства її батька-засновника Аятоли Рухолли Хомейні. Все ж, трактування принципів зовнішньої політики Ірану, її цілей та пріоритетів, як і політичних фікх шіїзму в цілому, характеризується ідеалістичністю. На практиці це призводить до суперечності між ідеологічними інтересами та прагматичними реаліями сучасного міжнародного середовища. І в цьому полягає ключова суперечність зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран: з одного боку, усі її принципи та норми було сформовано на основі шіїтського фікху та релігійних текстів; з іншого – Ірану бракує потужного стратегічного партнера на міжнародній арені для реалізації стратегічних основоположних зовнішньополітичних цілей (формування єдиної світової ісламської умми, захист пригноблених у боротьбі з тиранічними державами), а відтак він усіма силами підтримує ісламські рухи та мілітаристські угруповання. За останні 33 роки існування ІРІ ця дихотомія мала своїм наслідком наступну тенденцію – ідеологічні інтереси превалюють виключно тоді, коли вони збігаються з національними прагматичними інтересами Ірану, в інакшому випадку перевага завжди віддається останнім. Яскравим прикладом цього є різкий контраст між засудженням Ізраїлю Ахмедінеджадом за пригноблення палестинського народу з одного боку, з іншого – вперте мовчання по відношенню до утисків мусульман у Чечні та провінції Сінцзян з боку Росії та Китаю відповідно. В той час як критика Ізраїлю в період, коли діалог про покращення відносин США є малоперспективним, не завдає шкоди стратегічному положенню Ірану, необхідність захисту інтересів мусульман за кордоном втрачає свою гостроту, коли мова йде про економічні інтереси держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Khalaji Mehdi. *Apocalyptic Politics. On the Rationality of Iranian Policy* / Mehdi Khalaji. – Washington D.C.: The Washington Institute for Near East Policy, 2008. – 50 p.
2. Afrasiabi K.L. *After Khomeini: New Directions in Iran's Foreign Policy* / K.L. Afrasiabi. – Westview Pr, 1994. – 244 p.
3. Daniel L. Byman, Shahram Chubin, Anoushiravan Ehteshami, Jerrold Green *Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era* [Electronic resource] // RAND Corporation. – Access mode: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1320.html
4. Takeyh Ray *Guardians of the Revolution. Iran and the World in the Age of the Ayatollahs* / R.Takeyh. – Oxford University Press, 2009. – 297 p.
5. Baqer Moin *Khomeini: Life of the Ayatollah* / M. Baqer. – I.B.Tauris Publishers, 1999. – 352 p.
6. Политические принципы и стратегия подхода к империалистическим державам [Електронний ресурс] // Iran. Radio Islam. – Режим доступу: <http://russian.irib.ir/radioislam/tematiceske-programi/2010-09-09-08-08-58/2010-09-23-10-02-48/item/147501-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D1%8B-%D0%B8-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B0-%D0%BA-%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%BC-%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BC>
7. Ayatollah Ruhollah Khomeini *Sahifeh-ye Noor* / R.Khomeini // Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. – 1988. – Vol.20. – p.238
8. Moslem Mehdi *Factional Politics in Post-Khomeini Iran* / M.Moslem. – Syracuse University Press, 2002. – 320 p.
9. Ehteshami Anoushiravan *Iran and the International System* / A.Ehteshami. – Routledge, 2011. – 240 p.
10. Eva Patricia Rakel *Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979-2006* [Electronic resource] // Iran Information Network. – Access mode: http://all-iran.info/lse/wp-content/uploads/2009/03/26210546-ir_foreign_policy_1997-2006.pdf
11. *Constitution of the Islamic Republic of Iran* [Electronic resource] // Foundation for Iranian Studies. – Access mode: <http://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/constitutionislamic>
12. Мадани Джалаледдин. Как разрабатывалась и принималась Конституция Исламской Республики Иран [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Посольства Ісламської Республіки Іран в Російській Федерації. – Режим доступу: <http://www.iranembassy.ru/?section=culture&page=article&view=article&id=216&PHPSESSID=rnk21h2gddi33i82ke64po3c36>
13. Richard Horowitz *A Detailed Analysis of Iran's Constitution* [Electronic resource] // World Policy Journal. – Access mode: <http://www.worldpolicy.org/blog/2010/10/12/detailed-analysis-iran%E2%80%99s-constitution>
14. Seyed Javad Mir-Khalili *Imam Khomeini's Viewpoints on Iranian Foreign Policy* [Electronic resource] // Iran Review. – Access mode: http://www.iranreview.org/content/Documents/Imam_Khomeini%E2%80%99s_Viewpoints_on_Iranian_Foreign_Policy.htm